

Waar zijn de gipsen van Degas gebleven?



Edgar Degas, *La Petite Danseuse de Quatorze Ans*, voor 1903 gegoten, gips, vooraanzicht, hoogte: 99 cm, Amerikaanse privéverzameling. Foto: Joe Cosica Jr.

"Ik vraag me vaak af of ik schilder of beeldhouwer zal worden", schreef Degas in het begin van zijn carrière. Zijn vriendin Mary Cassatt liet er geen twijfel over bestaan: "Ik denk dat Degas beter en langer zal leven van zijn sculpturen dan van zijn schilderijen," zei ze ooit. Feit is dat zijn beeldhouwwerk vandaag volop onderzocht en gecontesteerd wordt. De ontrafeling van het mysterie rond 74 verloren geraakte gipsen beelden schijnt nieuw licht op zowel het oeuvre van de kunstenaar als op de rol van gips binnen de beeldhouwkunst. Wat blijkt? Wie de gipsen heeft, heeft macht.

TEKST: CELINE DE GEEST

Gipsen beelden waren ooit populair bij klassici. In de 18e en 19e eeuw werden voor musea en academies gipsen versies van belangrijke klassieke beelden gemaakt. Maar in de jaren vijftig werden veel van die collecties, waaronder die van het Rijksmuseum, afgestoten. Het natekenen van de klassieken werd minder belangrijk bij de academies, en bij musea ontstond een grotere belangstelling voor 'authentieke' kunst. De Degas-gipsen tonen echter aan dat ook gips authenticiteit kan zijn. Als drager van een origineel beeld bijvoorbeeld, dat verdwenen leek maar een kleine eeuw later opdook in een gipsen gedaante. In 1881 zette Edgar Degas (1834-1917) met zijn eerste en meest bekende sculptuur, *Petite danseuse de quatorze ans*, de kunstwereld op zijn kop. Op de zesde impressionistische



Edgar Degas, *Tête reposant sur une main*, buste, gips, Collectie Melinda en Paul Sullivan.

tentoonstelling in Parijs zag men de kleine danseres in haar oorspronkelijke vorm: in was, gekleed in een mousseline lijfje, tutu van tule, echte balletschoentjes en een pruik van echt haar. Degas heeft haar zelf nooit gekend zoals de meesten van ons haar ondertussen kennen, gemaakt van brons. Hij creëerde nog een aanzienlijk aantal andere sculpturen gedurende zijn carrière, maar het danseresje en de andere sculpturen werden pas na de dood van de kunstenaar in brons gegoten, met goedkeuring van zijn erfgenamen. Bijna honderd jaar later, in 2004, duikt plots een weinig bekende groep van 74 gipsen afgietsels op, die min of meer lijken op de originele wassen beelden van Degas. De gieterij Airaindor-Valsuani blijkt de beelden in bezit te hebben, en laat tussen 1997 en 2007 van deze gipsen exemplaren bronzen versies gieten. Al snel ontstond er controverse over de authenticiteit van de gipsen beelden, en dus ook van de bronzen die ermee gegoten werden. Over de reproductie van het werk van Degas bestond toen al een veel ouder debat: de kunstenaar had ooit aangegeven dat hij niet wou dat er bronzen versies van zijn beelden gemaakt zouden worden. Hoewel verschillende musea (waaronder de Hermitage in Sint-Petersburg), en academische professionals de opgedoken gipsen

De gipsen zouden de verkoop in de war kunnen brengen door de aandacht af te leiden van de originele wassen beelden.

accepteerden, werd hun authenticiteit en datering door onderzoekers betwijfeld. Zo beweerde Patricia Failing, oud-professor kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Washington, in 2011 dat "postume reproducties een omstrede rol blijven spelen in de artistieke erfenissen van Auguste Rodin, Edgar Degas en andere belangrijke beeldhouwers die begin 20e eeuw stierven. Er is geen bewijs dat de Valsuani-gipsen tijdens het leven van Degas werden gemaakt." Juist die stelling wordt nu weerlegd door dr. Gregory Hedberg, voorheen curator schilderkunst aan het Minneapolis Institute of Arts, verbonden aan de Frick Collection en senior consultant voor Europese kunst bij Hirschl & Adler Galleries in New York. Samen met wijlen Arthur Beale, heeft Hedberg de gipsen nauwkeurig bestudeerd en opgemeten, en vergeleken met de staat van de wassen originelen. Zijn conclusie? De gipsen beelden ontstonden niet zomaar achteraf in de gieterijen om er bronzen ver-

sies van te kunnen maken. Ze zijn volgens Hedberg nog tijdens het leven van Degas gemaakt, wellicht onder de hoede van zijn boezemvriend Paul-Albert Bartholomé (1848-1928). In een boek dat begin 2023 door Arnoldsche Art Press zal worden gepubliceerd, presenteert Dr. Hedberg heel wat empirisch bewijs dat veel van de gipsen een eerdere versie tonen van een origineel wassen beeld van Degas. Dat zou grote gevolgen hebben voor het volledige gereproduceerde Degas-oeuvre, want de gipsen beelden benaderen de wassen originelen beter dan de bronzen versies van latere datum. En dat geldt nog het meest van al voor *Petite danseuse*, want de gipsen versie hiervan zou gegoten zijn nog voordat Degas haar in 1903 herwerkte. Alleen haar gipsen vorm, en de bronzen die daarmee gemaakt zijn, tonen haar zoals ze in 1881 voor de Parijse kunstcritici stond. En ze bewijst dat Degas misschien toch niet helemaal tegen de reproductie van zijn beelden was.



Edgar Degas, *Cheval rechantant* of *Cheval franchissant un obstacle*, gips. Collectie Melinda en Paul Sullivan.

Volgens Hedberg zijn de gipsen nog tijdens het leven van Degas gemaakt, waarschijnlijk dankzij zijn boezemvriend Paul-Albert Bartholomé.

HET RECHT OM TE GIETEN

Maar waar zijn die Degas-gipsen al die jaren gebleven? En waarom kwamen ze in 2004 opeens boven water? Het antwoord schuilt in de invloed die zo'n origineel gips beeld kan hebben op de waarde van de kunstenaar. Om te begrijpen hoe belangrijk de 74 gipsen beelden zijn moeten we terug naar het moment van hun creatie. Aan het begin van de 20e eeuw was Degas' buitengewoon toegewijde vriend Bartholomé op zijn aandringen eveneens beeldhouwer geworden, maar hij was daarnaast ook een kunstverzamelaar. In zijn grote atelier maakte en bewaarde hij gipsen beelden. Volgens Hedberg is er geen gedocumenteerd bewijs dat Bartholomé persoonlijk de wassen beelden van Degas heeft gegoten, maar wel dat zijn malmaker dat mocht doen. Een malmaker is een specialist die mallen maakt, waarin meestal een meer permanente gips gegoten wordt, al eeuwen een routine-procedure voor beeldhouwers. Nadat Degas in 1917 stierf, stonden de 74 gipsen afgietsels wellicht in het atelier van Bartholomé tot aan zijn dood, elf jaar later. De echtgenote van Bartholomé, de jongere Florence Letessier, bleef in zijn appartement met aangrenzend atelier wonen, met daarin de gipsen van Degas. In 1955 werd de getrouwde Florence in een instelling geplaatst en verhuisde bronsgieter Albino Palazzolo (1883-1973) de beelden naar de oude Valsuani-gieterij in Parijs. Op zich een vreemde gang van zaken, want

de erfgenamen van Degas hadden de giet-rechten niet overgedragen aan Valsuani maar aan de gieterij Hébrard. Bronsgieter Adrien Hébrard was door hen geraadpleegd en had hen verteld dat de *Petite danseuse* en 73 van de andere wassen beelden die ze in het atelier van de kunstenaar hadden aangetroffen in brons gegoten konden worden. Het gieten werd hem toevertrouwd van 1920 tot 1936, totdat de gieterij werd gesloten. Maar dat betekende niet het einde van de reproductie van Degas-beelden, want in 1949 kocht Nelly Hébrard, Adriens dochter, van Degas' erfgenamen de rechten om nog meer bronzen beelden te gieten. Die opdracht kende ze toe aan Albino Palazzolo, de meester-gieter van Hébrard. Vanaf 1955 tot het midden van de jaren zeventig maakte Palazzolo nieuwe reeksen 'Hébrard-bronzen', waaronder vier *Petite danseuses*, ditmaal in de Valsuani-gieterij in Parijs. Zo kwam het dat hij ook de originele gipsen naar Valsuani bracht.

In 1980 ging ook de Valsuani-gieterij failliet. Het bedrijf, inclusief inventaris en dus ook de gipsen beelden, werd gekocht door kunstenaar Leonardo Benatov, zoon van de Russisch-Armeense schilder Leonardo Bounatian Benatov Vega. Benatov richtte Airaindor-Valsuani op in Chevreuse, nabij Parijs, en was klaar om nog meer beelden van Degas te reproduceren. Hij wachtte tot 1992, toen het 'droit moral' voor Degas afliep: 75 jaar na de dood van de kunstenaar

Het was in het financiële belang van Nelly Hébrard om de gipsen niet te onthullen.

verliezen de nakomelingen het recht op reproductie van diens beelden. Vijf jaar nadat dit intellectueel eigendomsrecht was verstreken goot Benatov enkele proefbronzen van de gipsen, waaronder twaalf bronzen van de *Petite danseuse*. Jaren later maakte hij een volledige editie van Degas-bronzen met behulp van de andere 73 gipsen, officieel gecertificeerd door de erfgenamen. Benatov en alle andere betrokkenen gingen ervan uit dat ze aan de slag waren gegaan met postume gipsafgietsels, door Palazzolo gebruikt om de Degas-bronzen te gieten in de Valsuani-gieterij. Volgens Hedberg geeft het empirische bewijs duidelijk aan dat geen van de Degas-gipsen, één uitzondering daargelaten, gebruikt werd om bronzen te gieten.

GEHEIME GIPSEN

Als ze niet werden gebruikt voor het gieten, waarom werden deze gipsen dan naar de Valsuani-gieterij gebracht en blijkbaar gewoon verborgen? Waarom werden ze tot 2004 afgeschermd van de wereld? “Voordat ze in 1955 meer Hébrard Degas-bronzen begonnen te gieten, wilden Nelly Hébrard en Palazzolo de gipsen veiligstellen om de markt voor Degas-sculpturen te beheersen”, aldus Hedberg. “Ongetwijfeld wilden ze vermijden dat een andere gieterij zou kunnen wedijveren met hun Hébrard-editie. Hun angst kwam uiteindelijk toch uit toen de recente Airaindor-Valsuani-editie, gegoten werd. Niettemin erkende Palazzolo blijkbaar dat de Degas-gipsen historisch belangrijk waren en vernietigde ze niet.” Volgens Hedberg heeft Nelly Hébrard nooit het bestaan onthuld van de gipsen versie van de *Petite danseuse* die, samen met de andere Degas-gipsen, door Palazzolo meegenomen werd naar de Valsuani-gieterij. “Waarschijnlijk vreesde ze dat het *Petite danseuse*-gips de markt voor haar bronzen versie – Hébrards duurste en populairste model – in gevaar zou brengen, omdat het in tegenspraak zou zijn met het algemeen aanvaarde idee dat de Hébrard-bronzen van de *Petite danseuse* precies aangeven hoe Degas’ wassen beeld eruitzag toen het werd tentoongesteld in 1881.”

Het was dus in het financiële belang van Nelly Hébrard om de gipsen niet te onthullen. Halverwege de jaren vijftig probeerde ze trouwens alle overgebleven wassen beelden van Degas te verkopen. Nog een reden voor haar om de kunstwereld niet te laten weten dat er, naast een gipsen *Petite danseuse*, nog zón zeventig andere Degas-gipsen bestonden die in 1955 door Palazzolo naar de Valsuani-gieterij waren meegebracht. De gipsen zouden de verkoop in de war kunnen brengen door de aandacht af te leiden van de originele wassen beelden. De Degas-gipsen werden pas in 2004 onthuld, maar dat was niet de eerste keer dat beeldhouwwerken van Degas decennialang werden verborgen. De originele wassen beelden van Degas werden pas in 1955 voor het eerst aan het publiek onthuld, zón achtendertig jaar na de dood van de kunstenaar. De modèle-set van Degas-bronzen, de eerst gemaakte set die rond 1920 gebruikt werd

om de geserialiseerde Hébrard-bronzen te gieten, kwam pas in de jaren zeventig aan het licht. Deze latere onthullingen zijn volgens Hedberg grotendeels te wijten aan een gebrek aan transparantie door de Hébrard- en Valsuani-gieterij. Dat de gipsen pas in 1997 uit hun dozen werden gehaald om te gebruiken voor een nieuwe serie, heeft als paradoxaal gevolg dat deze recentste reeks Valsuani-bronzen de eerste versie van Degas’ *Petite danseuse* vastleggen, terwijl de eerdere Hébrard-afgietsels de tweede en laatste staat van het beeldhouwwerk reproduceerden. Of hoe brons soms zilver is, en gips goud.



LEZEN

The Degas Plasters A New Look at Degas' Sculpture, Gregory Hedberg. Arnoldsche Art Press, 432 blz. ISBN: 9783897906730



Edgar Degas, *Danseuse regardant la plante de son pied droit*, gips, privécollectie.